

10. Шліхта І. В. Дмитро Донцов як ідеолог і теоретик українського націоналізму / Автореф. дис. канд. істор. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / І. В. Шліхта. – К., 2005. – 18 с.
11. Donzow D. Der Geist Russlands / D. Donzow. – München-Lochhausen: Schild-Verlag GmbH., 1961. – 96 S.
12. Voropayeva T. Formation of a collective identity of citizens of Ukraine: value dimension / T. Voropayeva // «Moral and aesthetic development vector of modern culture». Materials digest of the XXVI International Scientific and Practical Conference and the II stage of Research Analytics Championships in culturology, architecture, art history and philosophical sciences. (London, June 11 – 15, 2012) Culturology, architecture, arthistory and philosophical science / International Academy of Science and Higher Education; Organizing Committee: T. Morgan (Chairman), B. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev. – London: IASHE, 2012. – 216 p. – P. 39-42.

Ірина Грабовська

Смислове наповнення образу «жінки-лицаря» в творчому доробку Дмитра Донцова

Аналізується формування образу героїчної української жінки – «жінки-лицаря» – у низці культурологічних та літературознавчих праць видатного українського публіциста та громадського діяча Дмитра Донцова. Виявляється значення вказаного образу в контексті розробленої Дм. Донцовим теорії українських національно-визвольних змагань та націєтворення, зокрема, щодо вироблення лицарського типу особистості українця.

It is analyzed the image of the heroic Ukrainian women - "women-knight" - at a number of cultural and literary works of outstanding Ukrainian publicist and public figure by Dmytro Dontsov. The specified value of the image in the context of developed Dm. Dontsov theory Ukrainian national liberation struggle and nation-building, particularly in developing Ukrainian knight personality type is turned.

У творчому доробку Дмитра Донцова, де так багато уваги та місця присвячено виробленню героїчного типу особистості українського чоловіка, значно менше сторінок присвячено образам жіноцтва, проте, все ж такі роздуми автора є і вони тим більше цікаві, що по своєму проливають світло і на постать самої цієї непересічної особистості.

Звичайно, коли заходить мова про жіноцтво, та ще й героїчне, одразу виникає асоціація з постаттю Олени Теліги – жінки справді незвичайної, цікавої особистості, талановитої поетки, справжньої української патріотки і героїні, та людини трагічної долі. Саме їй присвячено окрему працю Д. Донцова «Поетка

вогнених меж. Олена Теліга» [3]. При читанні цієї роботи виникає подвійне відчуття. З одного боку захоплення справді непересічною особистістю, піднесення її автором на найвищий п'єдестал героїзму, захоплення нею як талановитою поетесою та відданою українською патріоткою. З іншого ж боку – відсутність у творі будь-якого особистісного почуття до Олени як до реальної жінки, до того ж жінки коханої. Олена Теліга Дмитра Донцова – це, як і все у цього письменника, символ і виховний ідеал, в якому мало що залишилось від живої страждаючої та емоційної особистості, якою була поетка. Звичайно, Олена Теліга була і такою полум'яною патріоткою, мужньою і

рішучою особистістю, талановитою літераторкою, якою її змалював Д. Донцов, але, видається, намальований мислителем портрет хибує на однобічність та монументалізм.

Д. Донцов писав із захватом і невідомим пієтетом про шляхетність Олени Теліги. Його ідея-фікс щодо формування українців як аристократичної нації, нації не плебеїв, свинопасів та гречкосіїв, а козаків, лицарів, героїв [4] перетворювалась на лінзу, через яку мислитель сприймав конкретну особистість. «І одною з блискучих постатей цього типу – була, якраз вона сама, поетка! Повною протилежністю жінок-рабинь, – жінка-пані. ...Олена Теліга – постаттю того ж панства, яке щойно народжується в вогні війни і революцій на наших степах, тип жінки нової провідної верстви» [3, с. 91- 92]. І далі: «Жінка тієї верстви, про яку щойно згадував, викута з тої ж бронзи, з якої кувалися жіночі постаті литовсько-руського Ренесансу або жінки козацької старшини» [3, с. 92].

Що це, як не символізація національної героїки, жінка-міф, витворений і вивищений мислителем? Можливо у творі «Поетка вогнених меж. Олена Теліга», як ніде інде, втілилася Донцовська мрія про так звану «вічну жіночність», притаманна тією чи іншою мірою всім чоловікам, приреченим, за висловом С. де Бовуар, на екзистенціальну тривогу та вічний неспокій «...а тому жінка означає для нього втілену мрію, посередництво, що дає розраду, спокій у неспокої, міф, яким він закликає свої тривоги» [7, с. 82]. А тривоги у Д. Донцова були справді глибокі і тяжкі: про долю української нації і культури, про шляхи витворення шляхетної особистості українця, про роль і завдання кожного свідомого українського патріота у справі визволення Батьківщини [4].

Цікавим моментом, на якому фіксує увагу ряд дослідників життя і творчого доробку Д. Донцова, є той факт, що попри власну відносну зовнішню непривабливість, він був не лише кумиром, але й улюбленцем жіноцтва. І то, як правило, жіноцтва непересічного. Дружина Д. Донцова Марія Донцова-Бачинська (1891–1978) не належала до сонму домашніх куріпок. Вона сама була поеткою, журналісткою, громадською діячкою, зрештою, розумною, цікавою та привабливою жінкою. Не кажучи вже про Олену Телігу – справжню красуню, інтелектуалку, активну громадську діячку, літераторку, якій приписують бурхливий роман з Дмитром Донцовим, старшим від поетеси на двадцять три роки. Сам цей феномен, безумовно, заслуговує на окрему увагу. Ось досить традиційне пояснення цього явища: «Оратор він був блискучий. Таких зазвичай люблять жінки. Найзнаменитіший його роман – із поетесою Оленою Телігою, молодшою за нього на 23 роки. Поговорювали, що Теліга присвятила йому вірш «Подорожній», який тепер входить до шкільних хрестоматій. Вони познайомились у Львові 1933 року. Стосунки тривали таємно до 1941-го. Тоді Теліга переїхала до окупованого німцями Києва й загинула від рук гестапо. Донцов пам'ятав Олену довго, 1953 року написав про неї книжку» [2].

Пояснення, як бачимо, досить просте і банальне, що ґрунтується на відомому стереотипові: «жінка любить вухами». Але навряд чи ті жінки, які захоплювались Донцовим, велись на демагогію та красномовство. Вочевидь, існували й інші, більш поважні причини для захоплення цією людиною.

Очевидно, жінок приваблювала у «залізному» націоналістові Донцові здатність бачити у «другій статі» (С. де Бо-

вуар) особистість, цінувати жінку саме за хист та інтелект, а не за здатність ліпити вареники та готувати борщі. Зрештою, вважати її рівнею собі, другом. Адже саме високоінтелектуальна особистість формує специфічні – «високі», «відповідальні» типи та коди фемінності та маскулінності. Бо у культурі, як справедливо підмітила О. Забужко, виробляються образи жіночої та чоловічої особистісної зрілості, а не просто певні стереотипи маскулінної та фемінної поведінки. І хоч сам Дмитро Донцов належав до консерваторів у питаннях щодо жіночої та чоловічої ролі в житті (жінка для нього насамперед, як і для Шевченка, – це віддана матір, яка ростить сина для України та української справи), проте він усвідомлював, що виховати лицаря духу і волі здатна лише шляхетна жінка. Тому й не випадковим є, наприклад, постійне наголошування на відсутності плебейства в характері Олени Теліги. «Нічого з плебейського не було в ній, нічого з скигління поезії початків ХХ віку з їх занепадницьким сентименталізмом», – стверджував мислитель [3, с. 7].

Саме такі жінки мають виховувати нові покоління українців-лицарів, аристократів духу, патріотів, здатних відродити славу козаччини і України.

«Коли зберемо всі прикмети такої жінки, то зразу нам стане ясным, який тип вона репрезентує, – пише Д. Донцов – це тип, історичний тип жінки провідної верстви України. Гордість, велика громадська відвага, панування над собою, над своїми пристрастями. Повний брак крутарства і перечулености – основних прикмет плебейського Духа. Терпеливість в зношенню терпінь, мужнє сприймання ударів долі, не падаючи, не заломлюючись під ними, не розпливаючись у квиліннях безплідного жалю. Погорда до ворога, до всього нікчемного, миршаво-

го, простацького. Безмежна віра в божественну силу, в Провидіння, в призначення, покора велінням вищої сили, ніжність, сполучена з суворістю, безгранична смілість в реагуванні на зло. Великий динамізм, внутрішній вогонь, не ідилічна, а трагічна концепція життя, властива великим душам, – що це є, як не сума прикмет жінки нашої колишньої аристократії, або – за терміном Шевченка – козацького панства? Ця жінка – це не є перечулена Квітчина Маруся, ні переестетизована інтелігентка – еманципантка Ольги Кобилянської. Свій вимріяний тип знаходить Теліга, як вже згадав, в Аглаї Хвильового – людини, яка комунізму протиставляє ідею націоналізму, далі в Олені Пчілці, в Лесі Українці. Є це той самий тип наддніпрянського панства козацького, який стрічаємо в літературі – в жінці Шевченкового «Микити Гайдая» [3, с. 90].

І ще, вочевидь, жіноцтво підкупувала у Донцові така незвична для чоловіків загалом, а для українських – особливо, здатність захоплюватись, цінувати та підтримувати жінку сильну, самостійну і незалежну, жінку-борця. Цій яскравій особистості імпонувало в Олені Телізі усвідомлення власної відповідальності за витворення шляхетної української нації. «Взивала не до «двоєдушних земляків», не «моральних фарисеїв» з «льокайською психікою», а тих, кого звала лицарями абсурду, з породи «вроджених провідників», що вони лише зможуть – як колись – «масу українських племен обернути в націю, варту своїх великих героїв» [3, с. 5].

З очевидною симпатією підтримує літератор і прагнення Олени Теліги «перевиховати-переробити» українців, «щоби, кажучи її словами, мільйони льокав, або, за виразом Шевченка, мільйони свинопасів, мільйони зведених пере-

можцем до стану гелютів, – обернути в націю. Звала, кликала людей великих пристрастей і великих почувань – змагатися за тріумф вічних правд і цінностей» [3, с. 92].

Якщо таку життєву позицію можна кваліфікувати в термінах сьогодення, її варто би було визначити як «латентний» світоглядний фемінізм.

Знаходячись у 30-х роках ХХ ст. під значним впливом Д. Донцова, Олена Теліга захоплюється його націоналістичною програмою та активно формується як політична діячка. «Вже в новому амплуа як політична діячка, вона пропагує ідеологічний культ сильної особистості, позбавленої комплексів малоросійства, культ лицаря-патріота, – зазначає дослідниця Г. Ільєва. Проблемі виховання нового типу українця присвячена більшість її публіцистики» [6, с. 74].

Не враховуючи етнічного «росіяництва» Олени Теліги, Д. Донцов виводить її як постать, органічно виплекану на українському ґрунті. «Єднала вона в собі обидві стихії, які так геніально доглянув в психіці нашої провідної верстви історик Максимович; – стихію варязько-наїзницьку і духову, релігійно-містичну. Стихії, виплекані – пише Максимович – нашим сухим океаном степу і нашим Чорним морем. Стихії такі притаманні цій верстві, і такі чужі як мирному світу ідилічних гречкосіїв, яким наїзницька стихія не була по серцю, – так і босяцькому світу (Винниченка) деяких авторів МУР-у), які абсолютно не приймали якої б то не було містики, чи духовності» [3, с. 92], – категорично стверджує мислитель, порівнюючи поетку з такими видатними жінками, як Леся Українка та Марія Башкірцева.

«Обидва ці елементи – варязьку войовничість і прадавню містику своєї полянської землі єднала в собі Олена

Теліга. Ті елементи, які вогнем іскрилися в її поезії, і які так наближають її до Лесі Українки, або до Марії Башкірцевої» [3, с. 92].

Д. Донцов з презирством і засторогою ставився до поколінь української людності, схильних до повсякденної мирної праці, спокою та тихого розміреного життя. Він засуджував тих, хто ставив «на місце абсолютної моралі – етику, якої приписи, як математичні формули, доводилися доказами розсудка. На місце великих пристрастей – поміркованість, на місце непевності відносин, що гаптувала волю і гострила думку, соціальну упорядкованість, а з нею загальну нівеляцію і нудоту. На місце римського *miraculum* – поняття непорушності законів природи і людського співжиття. На місце віри, що рушає горами – сліпе упокорення перед так званим бігом подій» [5].

Такі ж погляди та переконання Донцов приписує і Лесі Українці, вбачаючи в ній героїчну особистість, жінку з лицарською відвагою та (що було особливо важливо для мислителя) містичним даром передбачення. Лише найгеніальнішим особистостям, до яких він відносить насамперед Тараса Шевченка, Донцов приписує цю здатність бути пророком, наділеним містичною силою і вмінням передбачати майбутнє своєї нації. До таких національних пророків він відносить і Лесю Українку. Саме її Донцов називає українською Сивіллою у присвяченій поетесі праці «Поетка українського Рісорджіменто (Леся Українка)». «Як та кітка, що надовго перед людьми прочуває близьку катастрофу землетрусу, кидалася вона, волаючи рятунку там, де її окруженне спокійно віддавалося щоденній праці. Там, де вони бачили лиш золотее жито і синє небо, – привиджувалися їй смерть і трупи, а повільні

степові річки спливали кров'ю. Перед нею вставали гнітючі примари «страшної і невсипущої війни», «страшної і невблаганної» борні. Збіжа урожайного краю йшли з димом в її очах, безжурне покоління ступало, угинаючись під важким хрестом, на Голгофу... Або ще гірше, навколішках перед триумфуючим наїздником бачила вона його, з терновим вінцем на зігнутому чолі і зі сльозами каяття на помутнілих очах». І далі: «Кров, кров і кров! – ось що бачила в своїй надлюдській імагінації на рідних степах українська Сивілла. Ось що відбирало її поглядіві лагідність, її мові ніжність, чутливість і м'якість її віршам!» [5].

Чому такі настрої виникають у Лесі Українки, ставить питання Д. Донцов. «Звідки взялися в неї ці ноти в тодішні часи, задовго перед війною, ба навіть перед першою революцією на Сході Європи? Чим пояснити це дивне розкошання жінки в таких настроях? Що крилося за тим? Передовсім – величезний дар провидження...» [5]. Саме вона нагадала непритомним землякам про майбутні буремні злами і необхідність боротися за власну свободу. Д. Донцов зазначає в розвідці «Поетка українського Рісорджіменто (Леся Українка)»: «Її обнята тривогою душа чулася чужою в ідейній бідермаєрівщині тих часів. Образи, що пересувалися в її уяві, різнилися від тих, що їх у півсні снували її сучасники поети, як дантівське пекло від касарняно-солодкавих соціалістичних утопій. Не спокійний краєвид, але криваву візію бачила вона за заслоною, що крила від нас непевну будуччину. В непогамованім пориві, що захлинувся в нестримливім потоці власних слів, картаючою мовою старозавітних пророків відслонила вона перед спокійною і спрагненою спокою громадою цю

будуччину, яку вона в своїй надлюдській імагінації бачила як живу» [5].

Висока духом, бунтуюча Леся Українка залишилась незрозумілою для своїх земляків, оспалих і миролюбних. «Її життя було цілою проблемою, – пише Д. Донцов. – вона на цілу голову переростала хистом майже всіх сучасних письменників, а лишилася дивно незрозумілою, хоч і респектованою. Поетка незвиклого у нас темпераменту захоплювала читачів менше, ніж численні дії *tinogres* літератури. Вона зраджувала ледви чи не найглибшу освіту в крузі товаришів пера, а зосталася особою, якою найменше займалася освічена критика. Людина інтенсивного шукання і впертої думки не прикувала чомусь до себе особливої уваги тих, що цікавилися тайнами поетичної творчості. Письмениця, яку назвав Франко самотнім чоловіком серед поетів соборної України, лишилася якимось сфінксом для покоління, для якого відвага, завзяття, воля – всі мужеські чесноти повинні б стати конечними, коли воно хотіло встоятися в тій страшній завір'юсі, що несподівано впала на нього» [5]. Донцов пише із жалем про те, що, якби поетеса прийшла в українську культуру пізніше, коли відчуття катастрофи та страх перед майбутньою катастрофою вже «висіли у повітрі», вона була б зрозумілішою для сучасників, серед яких майже ніхто не передчував бурі. А Леся Українка не лише відчувала її, але й прагла таких докорінних змін.

Прикметно, що Д. Донцов цінував в Лесі Українці не просто дар передбачення, але здатність цілком свідомо і логічно описувати очікуване майбутнє. Він не раз наголошував: поетеса абсолютно усвідомлювала, що боротьба вимагає жертв. «З жахом, а може й з екстазом віруючого побачила вона хутко, що шлях

до визволення зрошений не перлистою росю сліз, але кров'ю, – пише Дм. Донцов про Лесю Українку. Кров освячує всяку ідею, настільки гарну, щоби за неї накладали життям...» [5]. Поетку захоплюють люди героїчного чину, які глибоко розуміють реальність і здатні протистояти лихам та ворожим викликам. Мислитель особливо наголошує на цій ризі особистості Л. Українки. «Хто ж без одваги і бою На путь заблукався згубливу, Плачучи гірко від болю Дає себе тернові ранить, Сили не маючи стільки, аби від тернів боронитись,» – до тих має поетка лише жаль і погорду, до випадкових героїв революції. Її серце не б'ється для тих, що терплять пасивним терпінням, що упідлює душу» [5].

Фактично Донцов поділяє думку І. Франка щодо «єдиного мужчини...». І виглядала би парадоксальною вимога публіциста до українського жіноцтва бути непересічними, героїчними особистостями («єдиним справжнім чоловіком» в українській культурі) та традиційними жінками одночасно, якби не той факт, що сам письменник вважав жінок лицарського типу феноменом унікальним, небуденним, який здатен прорости на українському ґрунті лише в часи особливих випробувань. До таких часів мислитель відносить період козаччини, особливо ж війну козаків за визволення України. Саме тоді і народжується найяскравіший тип жінки-героїні, української козачки, здатної разом з лицарями-козаками боронити українську землю від ворогів і боротися за свободу свого народу.

Таким чином, поряд із мужнім чоловічим лицарським первнем, який тільки і може, на думку Д. Донцова, вибороти свободу та майбутнє для України, має бути сформований і певний тип жіноцтва – «жінка-лицар», як невід'ємний чинник національно-визвольних змагань та українського націєтворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабовська І. Українська «жінка-лицар» між міфом і реальністю / Ірина Грабовська // Сучасність. – № 3. – 2010. – С. 204 - 212.
2. Гриневич В. Дмитро Донцов ділив націю на лицарів і свинопасів / Віктор Гриневич // Газета по-українськи. – № 688. – 10. 09. 2008.
3. Донцов Д. Поетка вогнених меж. Олена Теліга / Дмитро Донцов. – Торонто, Канада: Вид. коштом Олекси Тяжкого, 1953. – 96 с.
4. Донцов Д. Незримі скрижалі кобзаря (Містика лицарства запорозького) / Дмитро Донцов. – Канада, Торонто, 1961. – 231 с.
5. Донцов Д. Поетка українського Рісорджіменто (Леся Українка) [Електронний ресурс] / Дмитро Донцов. – Режим доступу: http://www.rulit.net/programRead.php?program_id=240057&page=13
6. Ільєва Г. Таємниці кохання: До проблеми любовної поезії української еміграції / Г. Ільєва. – Коломия: ВПК «Вік», 1996. – 112 с.
7. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки / Жаклін Рюс; [пер. з фр. В. Шовкун]. – К.: Основи, 1998. – 669 с.